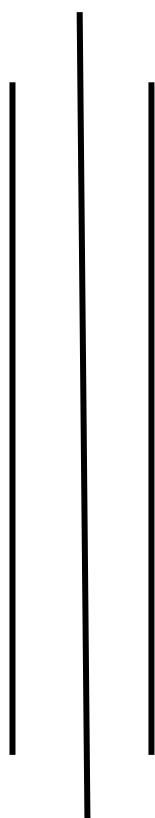

राष्ट्रीय औषधी नीति, २०५१ परीक्षण
प्रतिवेदन

२०७४

विषय सूचि

क्र.सं.	विषय	पेज नं
1	पृष्ठभूमि	1
2	नीतिगत परीक्षणको मुख्य उद्देश्य	2
3	नीति परीक्षणको विधि	२
4	नीति परीक्षण (अध्ययन)को सीमितता	२
5	नीति प्रतिपादनको तत्कालिन आवश्यकता र सन्दर्भ	२
6	नीतिले सम्बोधन गर्न खोजेका मुख्य बिषयहरु	३
7	मुख्य नीति, उद्देश्य र रणनीतिहरु	३
८	नीति कार्यान्वयनमा प्रगति	५
१०	नीति कार्यान्वयनसंग सम्बन्धित निकाय र अन्तर निकायगत सम्बन्ध	५
११	नीतिको निरन्तरता वा तत्काल परिमार्जनको आवश्यकता	१०
१२	नीति कार्यान्वयनको प्रभावकारिता सम्बन्धि बिश्लेषण	११
१३	नीति कार्यान्वयनबाट प्राप्त मुख्य उपलब्धिहरु	११
१४	नीति कार्यान्वयनमा देखिएका मुख्य समस्या तथा चुनौति	१३
१५	नीति परीक्षणकालागी अपनाउनुपर्ने उत्तम अभ्यास सम्बन्धि सुभावाव निश्कर्ष	१३

पृष्ठभूमि

स्वास्थ्य सेवाका बिभिन्न तत्वहरूमध्ये औषधी अति आवश्यक र महत्वपूर्ण तत्व हो । औषधी त्यस्तो एकल वा बहुरासायनिक तत्वको समिश्रण हो, जसको सही मात्रामा प्रयोग भएमा जीवन बचाउछ अर्थात रोग निको पार्दछ, साथै जीवनलाई स्वस्थता तिर लैजान्छ भने बढि मात्रामा र अनावश्यक प्रयोग भएमा यस्ले अपांगता वा दर्धि रोगीमात्र होईन मृत्यु समेत गराउन सक्दछ । स्वास्थ्य सेवा प्रणालीहरूमा आधुनिक (एलोपेथिक), आयुर्बेदिक, परम्परागत चीनीया चिकित्सा (TCM), सोवा रिक्पा (आम्ची चिकित्सा), सिद्धा, नेचुरोपेथिक, पारिवारिक बैद्य, अकुपंचर, युनानी, तथा होमियोपेथिक आदि सबैमा औषधी सम्बन्धि प्रकार, निर्माण र प्रयोग बिधिहरू छन् । यस बाहेक घरेलु उपचार, खानपान र जीवन पद्धति आदिलाई पनि स्वस्थ रहने औषधिको रूपमा लिने गरेको पाईन्छ । स्वास्थ्य सेवाका प्रबर्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक र पुर्नस्थापनात्मक सेवाहरूमा औषधिको केहि न केहि मात्रामा प्रयोग भएको हुन्छ । औषधीको प्रयोग मानव शरीरमा मात्र होईन पशुपंक्षीमा समेत प्रशस्त मात्रामा हुने गरेको छ । यस बाहेक रुख, बोट बिरुवा, अन्न, तरकारी, सरसफाई तथा बिभिन्न बस्तुहरूको उत्पादन, भण्डारण तथा संरक्षण आदिमा समेत औषधीको प्रयोग हुन्छ । यसैगरी स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा प्रयोग हुने रशायन, बिकिरण, भ्याक्सिन, बिरामी हुन नदिन र बिरामी भईसकेपछि उपचारमा प्रयोग हुने, बिभिन्न सुरक्षात्मक उपायहरूमा किटनासक (लामखुट्टे, उडुस, जुम्रा, उपिया, मुसा) समेतमा औषधीको प्रयोग हुने गरेको पाईन्छ ।

नेपालको संविधानले स्वास्थ्यलाई नागरिकको मौलिक हकका रूपमा स्वीकार गरी प्रत्येक नागरिकले राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क पाउने हक स्थापित गरेको छ भने आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट कसैलाई बंचित नगर्ने तथा स्वास्थ्य उपचारको जानकारी पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०४८ अनुसार राष्ट्रिय औषधी नीतिलाई प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन गरी औषधीको उत्पादन देश भित्रै बढाई र गुणस्तरीय अत्यावश्यक औषधी आपूर्ति गर्ने कार्यमा सुधार गरिने उल्लेख गरेको थियो भने राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७१ले गुणस्तरीय औषधीमा जनताको पहुँच बढाउने, औषधीको समुचित प्रयोग गर्ने, अत्यावश्यक औषधी र उपकरणको राष्ट्रिय उत्पादन र वितरणलाई प्रभावकारी र जनमुखी बनाउने तथा विद्यमान प्रयोगशाला सेवा र औषधी उपकरण आदिको मापदण्ड अनुसारको गुणस्तरयुक्त आपूर्ति गर्ने नीति लिएको छ । यसैगरी औषधि ऐन, २०३५ र दोश्रो संशोधन २०५७ मा औषधी परामर्श परिषद र औषधी सल्लाहकार समिति, औषधी अनुसंधान र नियन्त्रण, औषधी उत्पादन बिक्रि बितरण तथा निकासी पैठारी, औषधीको स्तर र औषधीको जाचबुझ र निरीक्षण सम्बन्धि ब्यबस्था गरेको छ । गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले लागु गरिएको तत्कालीन राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०४८ को परिपूरक नीतिका रूपमा राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ निर्माण गरिएको थियो । बि.स. २०५७ मा यसको पहिलो संशोधन भएको पाईन्छ । यो नीति लागु भएको लामो समय पश्चात पनौ औषधी क्षेत्रको सुधारमा लक्षित प्रगति हुन सकेको छैन । यसो हुनुको कारण नीतिगत कमजोरी हो वा नीति कार्यान्वयनमा भएको कमि कमजोरी हो वा अन्य कारणहरू छन् यस्को सुक्ष्म बिश्लेषण गरी अब के गर्न उपयुक्त हन्छ भन्ने बारेको सुभाव प्रदान गर्न यस नीतिको परीक्षण गर्न लागीएको हो ।

नीतिगत परीक्षणको मुख्य उद्देश्य

राष्ट्रिय औषधी नीति परीक्षणको मुख्य उद्देश्य राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ (पहिलो संशोधन सहित) को नीतिगत सन्दर्भ र ब्यबस्था तथा कार्यान्वयनको अबस्था विश्लेषण गरी राय सुभावा प्रदान गर्ने हो।

नीति परीक्षणको विधि

यस नीतिलाई देहाएको विधि प्रयोग गरी परीक्षण गरीएको छ ।

- बर्तमान राष्ट्रिय औषधि नीति र औषधि सम्बन्धि अन्य नीतिहरुको समीक्षा(डेस्क रिभ्यु)।
- उक्त नीतिको कार्यान्वयन ब्यबस्था सम्बन्धमा सम्बन्धित सरोकारबालाहरुसंग ब्यक्तिगत र सामुहिक रुपमा समेत अन्तरक्रिया र छलफल ।
- बिभिन्न आबधिक र बार्षिक योजनाहरु तथा कानूनी ब्यबस्था बारे अध्ययन(डेस्क रिभ्यु)

नीति परीक्षण (अध्ययन)को सीमितता

राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ को परीक्षण गर्दा मानवीय स्वास्थ्य, र पशुपंक्षी स्वास्थ्य सम्बन्धि उपचार बाहेक अन्य मानवीय स्वास्थ्य, पशुपंक्षी स्वास्थ्य, बोटबिरुवा, वातावरणीय संरक्षण आदि अन्य सम्बन्धित नीतिहरुको समीक्षा गर्न सकिएको छैन ।

यो नीतिगत परीक्षण बस्तुतः उपलब्ध सामग्रीहरुको अध्ययन र केहि सरोकारबालाहरुसंगको अन्तरक्रियाका आधारमा तैयार गरिएको छ, बेग्लै वस्तुपरक अनुसन्धान गरिएको छैन ।

परीक्षणले उक्त नीतिका प्रत्येक बुंदाको होईन नीतिका मुख्य प्रावधानहरुको परीक्षण गरेको छ ।

२) नीति प्रतिपादनको तत्कालिन आवश्यकता र सन्दर्भ

नेपालमा स्वास्थ्य सम्बन्धी बिषयलाई मुलुकी ऐन, १८५४ वि.स. देखि नै सम्बोधन गर्न थालेको पाईन्छ । त्यसपछि बनेका हरेक योजनामा स्वास्थ्य छुटै शिर्षकका रुपमा प्राथमिकतामा राखिएको पाईन्छ । बि.स.१७२७ मा सिंहरदवार बैद्यखाना र सन १८४७ मा बीर अस्पतालको स्थापना भएसंगै आर्युबेद र आधुनिक चिकित्सा पद्धतिको संस्थागत विकास शुरु भएको पाईछ । त्यसैगरी स्वास्थ्य सम्बन्धि नीतिहरु र योजनाहरुको हकमा पहिलो १५ बर्षे दीर्घकालीन स्वास्थ्य योजना १८७४ र दोश्रो २० बर्षे दीर्घकालिन स्वास्थ्य योजना १८८७-२०१७, राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०४८(१८८९) र पछिल्लो पटक राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७१ (२०१४) लागू भएका छन । त्यस्तै औषधी ऐन, २०३५ (बि. स.) र यसको नियमावली २०३७, औषधी परामर्श परिषद र औषधी सल्लाहकार समिति गठन नियमावली २०३७, औषधी दर्ता नियमावली, २०३८, औषधी जांचबुभ तथा निरीक्षण नियमावली, २०४०, औषधी उत्पादन संहिता २०४१ भई सकेको अबस्था थियो ।

औषधी ब्यबस्थापन सम्बन्धि प्रमुख समस्याहरुमा औषधी, उपकरण, साधन लगायतका स्वास्थ्य प्रविधि सामग्रीको मापदण्ड अनुसारको गुणस्तरयुक्त आपूर्ति हुन सकेको छैन । गुणस्तरीय औषधी तथा स्वास्थ्य प्रविधि सामग्रीमा जनताको पहुँच, औषधीको समुचित प्रयोग र फार्मसी सेवालाई प्रभावकारी र जनमुखी बनाउन सकिएको छैन । औषधी र स्वास्थ्य प्रविधि सामग्रीको राष्ट्रिय उत्पादन, नयाँ प्रविधिको हस्तान्तरण, उपेक्षित रोग उपचारका औषधी अनुसन्धान र निर्यात प्रभावकारी हुनसकेको छैन । स्वास्थ्य क्षेत्रमा प्रयोग हुदै आएका विविध औषधीजन्य सामग्री, उपकरण एवं चिकित्सा कार्यमा आवश्यक साधन (Devises)को प्रयाप्त नियमन हुन सकेको छैन । औषधी क्षेत्रमा देखिएको विकास, सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा आएको क्रान्ति, नेपालको बहुपक्षीय, क्षेत्रीय, द्विपक्षिय सन्धि, संगठनमा प्रवेश जस्ता विषयहरुवाट उत्पन्न अवसरहरुको समुचित प्रयोग र नेपालमा प्रचुर मात्रामा उपलब्ध जडिवुटीको अनुसन्धान र उपयोग हुन सकिरहेको पाईदैन ।

यस परिबेशमा राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०४८ को उद्देश्य प्राप्त गर्न नेपाल सरकारको स्वास्थ्य र औषधी सम्बन्धि प्रतिबद्धता सबैकालागि स्वास्थ्य र सबैको पहुँचमा स्वास्थ्य नारालाई सार्थक तुल्याउन र औषधी उत्पादन, आयात, निर्यात, भण्डारण, आपूर्ति, बिक्रि बितरण, गुणस्तर मापन, नियमन औषधीको उचित प्रयोग तथा सुचना प्रणालीलाई थप सुधार तथा ब्यवस्थित गर्न राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ निर्माण गरिएको पाईन्छ ।

३) नीतिले सम्बोधन गर्न खोजेका मुख्य बिषयहरु

राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ले प्रमुख रुपमा देहायका बिषयलाई सम्बोधन गर्न प्रयास गरेको छ ।

- औषधीको सहज उपलब्धता र समुचित प्रयोग
- औषधीको आबश्यकता पूर्ति गर्न र देशलाई औषधीमा आत्मनिर्भर बनाउन स्वदेशमा नै औषधीको उद्योग स्थापना गरी गुणस्तरीय औषधी को उत्पादन गर्ने र आयातको प्रतिस्थापन गर्दै औषधी निर्यातबाट बैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्ने
- औषधीको उचित एवं उचित तरीकाले बिक्रि बितरण गर्ने
- औषधीको ब्यबस्थित भण्डारण गर्ने
- औषधीको नियमन सम्बन्धि निकायहरुलाई सुदृढ गर्ने र तथा तिनीहरुको बिचमा समन्वय कायम गर्ने
- औषधीको स्तरियकरण, गुणस्तर निर्धारण, अनुगमन र मूल्यांकन
- प्रति जैबिक औषधी सम्बन्धि ब्यबस्था
- औषधी ब्यबस्था बिभागलाई साधन सम्पन्न र दक्ष जनशक्तियुक्त बनाउने ।
- आबश्यक सामाग्री र उपकरण तथा तालिम प्राप्त जनशक्ति सहितको प्रयोगशाला स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तरगत स्थापना

४) मुख्य नीति, उद्देश्य र रणनीतिहरु

मुख्यनीति

सबै नागरीकको स्वास्थ्य स्थितिको संरक्षण, सुधार तथा प्रबर्द्धन गर्न औषधिको उचित ब्यबस्थापन गर्ने कार्यमा देशको सबै भागमा प्रभावकारी, सुरक्षित, स्तरीय तथा गुणस्तरीय औषधीहरु देशभित्रै उत्पादन गरी देशलाई औषधीमा आत्मनिर्भर बनाउने, आबश्यक मात्रा र उचित मूल्यमा सबै प्रकारका गुणस्तरीय औषधीहरु देशको सबै क्षेत्रमा उपलब्ध गराउने र औषधीको उत्पादन, आयात, निर्यात, भण्डारण, आपूर्ति, बिक्रि बितरण आदि कार्यहरु प्रभावकारी तरिकाले ब्यवस्थापन गर्ने राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ को मुख्य नीति रहेको छ ।

राष्ट्रिय औषधी नीतिका उद्देश्यहरु

- ❖ सुरक्षित, प्रभावकारी र गुणस्तरीय औषधी उचित मूल्यमा देशभरी उपलब्धताको सुनिश्चितता गर्न उचित प्रकारको संयन्त्र बिकास गर्ने ।
- ❖ सबै प्रकारका औषधीहरु सरकारी, गैह्रसरकारी तथा निजि स्वास्थ्य संस्थाहरुमा खरीद, ढुवानी, बिक्रि बितरण, भण्डारण, तथा बिरामीलाई बितरण आदि कार्यलाई प्रभावकारी रुपमा संचालन गर्न एउटा क्रियाशील संयन्त्रको बिकास गर्ने ।
- ❖ सबै प्रकारका सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरुमा अति आबश्यक औषधीहरु प्रयाप्त मात्रामा आपूर्ति गर्ने ।
- ❖ नेपाल सरकारका सबै मन्त्रालयहरुले मुलकलाई अत्याबश्यक औषधीको उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाउन औषधी उद्योगहरुलाई प्राथमिकता क्षेत्रमा राख्ने ।
- ❖ औषधी सम्बन्धि नीतिलाई प्रभावकारी तरीकाले कार्यान्वयन गर्न औषधी (फार्मेसि) सम्बन्धि मानव संशाधनको बिकास गर्ने ।
- ❖ औषधीको समुचित प्रयोगलाई प्रबर्द्धन गर्ने र औषधी सूचना प्रणालिको विकास गर्ने ।
- ❖ औषधीहरुको परीक्षण, बिश्लेषण तथा स्तरीयकरणका लागि आबश्यक सामाग्री र उपकरण तथा तालिम प्राप्त जनशक्ति सहितको प्रयोगशाला स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तरगत स्थापना गर्ने ।

- ❖ औषधीको मूल्यमा एकरूपता सुनिश्चित गर्न उपयुक्त अनुगमन प्रणालीको विकास गर्ने ।
- ❖ आयुर्बेदिक, होमियोपेथिक, परम्परागत तथा अन्य प्रणालीका औषधीहरूको गुणस्तर र स्तरीयतालाई परिभाषित, प्रबद्धन र नियमन गर्न बैज्ञानिक पद्धतिको प्रयोग गर्ने ।
- ❖ औषधी ब्यबस्था बिभागको पूर्वाधार सुधार गर्ने र दक्ष र तालिम प्राप्त जनशक्तिको पर्याप्त मात्रामा ब्यबस्था गर्दै औषधी सम्बन्धि प्रशासनिक संयन्त्रलाई सुदृढ गर्ने र औषधी ऐनको प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन गर्ने
- ❖ औषधी नीतिलाई सहज एबम् प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन गर्न हाल भएको औषधी सम्बन्धि ऐन, नियम, र नियमावलीलाई परिमार्जन गरिने छ ।

नीतिका रणनीतिहरू

राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ ले माथि उल्लेखित मुख्य नीतिलाई चरितार्थ गर्न देहायका बिषयहरूमा बिभिन्न रणनीति प्रतिपादन गरेको छ ।

औषधी ब्यबस्थापन सम्बन्धि;

- ❖ अत्यावश्यक औषधीको राष्ट्रिय सूची परिमार्जन तथा पुननिर्माण गर्ने
- ❖ बिभिन्न सरकारी तथा गैह्रसरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूकालागि औषधीहरूको खरिद, भण्डारण, तथा वितरण सम्बन्धि उचित ब्यवस्था गर्ने
- ❖ गुणस्तरको सुनिश्चतता तथा नियमन र नियन्त्रण सम्बन्धि ब्यवस्था गर्ने
- ❖ औषधीको समुचित प्रयोग तथा जानकारी सम्बन्धि तालिम तथा शिक्षाको उचित ब्यवस्था गर्ने
- ❖ प्रति जैबिक औषधीको उचित प्रयोगलाई ब्यबस्थित गर्ने

जनशक्ति बिकास सम्बन्धि;

- ❖ औषधी सम्बन्धि बिकास र समन्वय गर्न स्वास्थ्य मंत्रालयमा एउटा ईकाइ स्थापना गर्ने।
- ❖ शैक्षिक संस्थाहरूको गुणस्तरीय जनशक्ति बिकासलाई प्रोत्साहन गर्ने ।

राष्ट्रिय औषधी उद्योग सम्बन्धि;

- ❖ घरेलु उद्योगहरूलाई प्राथमिकता प्राप्त उद्योगमा राख्ने ।
- ❖ १० बर्ष भित्र देशमा खपत हुने ८० प्रतिशत औषधी स्वदेशमा नै उत्पादन गर्ने
- ❖ औषधी खरीदमा स्वदेशमा उत्पादित औषधीलाई प्राथमिकता दिने
- ❖ परम्परागत औषधी सम्बन्धि

परम्परागत औषधी सम्बन्धि;

- ❖ आयुर्बेद र होमियोप्याथि जस्ता प्रणालीमा प्रभावसिद्ध सूत्रहरूको आधारमा औषधी उत्पादनलाई प्रवर्द्धन गर्ने ।
- ❖ औषधी उत्पादन प्रक्रियालाई आधुनिकीकरण गर्ने ।

अनुसन्धान तथा बिकास सम्बन्धि;

- ❖ औषधीको उत्पादन तथा बितरण प्रणालीलाई प्रभावकारी र बैज्ञानिक बनाउन अनुसंधान गर्ने ।
- ❖ औषधीको परीक्षण (Clinical Trial) नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद मार्फत गर्ने ।

प्राबिधिक सहयोग सम्बन्धि;

- ❖ औषधी सम्बन्धि जनशक्तिहरुलाई तालिम तथा प्रविधि आदान प्रदानमा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संस्थाहरुलाई प्रोत्साहन गर्ने ।

कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धि;

- ❖ यस नीतिको सफल एवं प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न तथा कार्यान्वयनको अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गर्न समिति गठन गर्ने ।
- ❖ यस नीतिको कार्यान्वयन गर्न एउटा जिम्मेवार निकाय तोक्ने र यस्को मूल्यांकनको आधार बिकास गर्ने ।

५) नीति कार्यान्वयनमा प्रगति

स्वास्थ्य सेवा दिने क्रममा साभा स्वास्थ्यबाट र शाही औषधी लिमिटेडबाट बार्षिक रुपमा आपूर्ति गरिएको औषधीले मागको परिपूर्ति नहुने हुंदा औषधीको बाह्र महिना सुनिश्चितता गर्न विश्व स्वास्थ्य संगठनको सहयोगमा ड्रग स्किम कार्यक्रम हुदै सामुदायिक औषधी कार्यक्रमको स्पष्ट खाका ४४ जिल्लामा तयार गरिएको थियो । यसै क्रममा रा. औ. नीति, २०५१को कार्यान्वयन पछि बिभिन्न तहका स्वास्थ्य संस्थाहरुको अत्यावश्यक औषधीहरुको सूचि विश्व स्वास्थ्य संगठनको अबधारणा अनुसार १९९६ मा पहिलो पटक तयार गरी १९९२, १९९७, र २००२ र २०११ मा पुन परिमार्जित गरी लागु गरीएको छ जसबाट केन्द्रिय, क्षेत्रिय, अंचल र जिल्ला अस्पताल, र हाल प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, तत्कालीन उपस्वास्थ्य चौकी र गाउघर किल्निक आदि समेतकालागि अत्यावश्यक औषधीहरुको सूची तयार र परिमार्जित गरिएको छ । साथै औषधी पैठारीका लागि विश्व स्वास्थ्य संगठनको निर्देशिका अनुरूपको कुशल उत्पादन प्रकृयाको प्रमाणपत्रको आधारमा मात्र औषधी दर्ता गर्ने कार्य गरिनुका साथै औषधी पैठारीका लागि ९ वटा भन्सार बिन्दु निर्धारण गरिएको छ । औषधी ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन र व्यवस्थापन पक्षलाई दरिलो पार्न क्षेत्रीय स्तरवाट औषधी व्यवस्थापन कार्यका लागि औषधी व्यवस्था विभागको शाखा कार्यालयहरु विराटनगर, वीरगञ्ज र नेपालगञ्ज समेत ३ क्षेत्र मास्थापना भएका छन् । यसै गरी औषधि व्यवस्था विभाग अन्तर्गत राष्ट्रिय औषधी प्रयोगशालालाई राष्ट्रिय औषधी गुणस्तर नियन्त्रण प्रयोगशालाका रुपमा विकास गरिनुका साथै स्वास्थ्य मन्त्रालयमा अनुगमन तथा मूल्यांकन महाशाखाले औषधीको गुणस्तर पनि अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने ब्यबस्था गरिएको छ। औषधीको समुचित प्रयोग तथा प्रतिकुल असर आदि सम्बन्धमा जानकारी गराउन नेपलिज नेशनल फर्मुलरी सन् १९९७ मा प्रकाशित भई २०१० मा संशोधन कार्य गरियो ।

यसैगरी नेपाल फार्मेसी परिषद् ऐन, २०५७, जारी गरी नेपाल फार्मेसी परिषद् गठन भई फार्मेसी व्यवसायलाई व्यवस्थित तथा वैज्ञानिक ढंगले सञ्चालन गर्न फार्मेसी जनशक्तिको दर्ता गर्ने कार्य गरियो साथै फार्मेसी शिक्षामा स्तरीयता कायम गर्ने व्यवस्था जस्ता प्रयासहरु गरिएका छन् । फार्मेसी शिक्षा प्रदान गर्ने गरी प्रमाणपत्र र स्नातक तहका क्रमश २९ र १९ शैक्षिक संस्थाहरु स्थापना भएका छन् । यी शैक्षिक संस्थाबाट उत्पादन भएका स्नातक र प्रमाणपत्र तहका क्रमश करिब २००० र ४५०० जनशक्ति देश विदेशमा कार्यरत हुँदै आएका छन् । स्वदेशमा स्थापना भएका आधुनिक (मानव तथा पशुपन्छी), आयुर्वेदिक, परम्परागत तथा वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीका १२६ उद्योगवाट ४९३ आधुनिक अत्यावश्यक औषधि मध्ये २१५ प्रकारका औषधीहरु उत्पादन भएका छन तर पनि उत्पादन भएका औषधीले मात्र देशको आवश्यकता पुरा हुन नसकेको स्थिति बिद्यमान छ । स्वदेशमा उत्पादित औषधीले देशको कुलमाग मध्ये ४० प्रतिशत भन्दा केहिबढि मात्रा पुरा गर्न सकेको पाईन्छ । अर्थात अत्यावश्यक औषधीको प्रर्याप्त उपलब्धता देश भित्रैबाट सुनिश्चित गर्न अभै सकिएको छैन ।

क) नीति कार्यान्वयन योजना

जुनसुकै नीतिको पनि कार्यान्वयन अबस्था बुभन उक्त नीतिको कार्यान्वयन योजना भएको नभएको र कार्यान्वयन योजना भएको भए सूचक र लक्षका आधारमा कार्यान्वयनमा भएको प्रगतिको प्रष्ट समीक्षा गर्न सकिन्छ । तर राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ को कार्यान्वयन योजना नबनेको हुदा यसको कार्यान्वयन र प्रगति मापन गर्न पनि सहज भएन ।

ख) नीतिको कानुनी ब्यवस्था, औषधि ऐन, अन्य ऐन तथा नियमावलीहरु;

औषधी सम्बन्धि बिद्यमान अधिकांश ऐन तथा नियमावलीहरु राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ जारी हुनु भन्दा अघिनै जारी भएको देखिन्छ । वि स २०३५मा औषधी ऐन जारी भए पछि बिभिन्न नियमावलीहरु जारी भएका छन । त्यसपछि क्रमानुसार औषधी परामर्श परिषद् र औषधी सल्लाहकार समिति गठन, औषधी ऐन , २०३५को नियमावली २०३७, औषधी दर्ता नियामावली २०३८, औषधी जांचबुझ तथा निरीक्षण नियामावली, २०४०, औषधी उत्पादन संहिता २०४१, राष्ट्रिय आयुर्बेद स्वास्थ्य नीति, २०५२(१८८६), नेपाल फार्मसी परिषद ऐन, २०५७ (बि.स.), राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१(१८८५) आदि लागु गरिएका छन । तर पनि हालको संविधान को प्रावधान, राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७१ र संघिय स्वरुप लगायतका ब्यवस्थाहरुका आधारमा नया कानुनी ब्यवस्था हुन बाँकी नै देखिन्छ ।

ग) कार्यान्वयन, अनुगमन, संयन्त्र निर्माण र क्रियाशिलता

कार्यान्वयन र अनुगमन सम्बन्धी संयन्त्र निर्माण र क्रियाशिलता सम्बन्धमा लेखाजोखा गर्दा मानब संशाधन, आर्थिक स्रोतको कमि आदिका कारणले अपेक्षा अनुशारको कार्यसम्पादन गर्न सकेको पाईदैन तर अति आबश्यक परेका वेला सीमित जनशक्तिलाई प्रयोग गरी केहि मात्रामा कार्य गरेको पाईन्छ । स्वास्थ्य मंत्रालयमा पनि अनुगमन तथा मूल्यांकन महाशाखाको ब्यबस्था भएता पनि उपयुक्त जनशक्तिका अभावले औषधी ब्यबस्थापन कार्यको अनुगमन भएको पाईदैन । हाल बिभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरुमा औषधीको अभाव, अनावश्यक औषधीको प्रयोग, र अनावश्यक निदान परीक्षणको समस्या र स्वास्थ्य सेवा, सेवा नभई ब्यापारीकरण भएको पाईन्छ । तरपनि हाल बिभिन्न अस्पतालहरुमा औषधी पसलको ब्यबस्था गरेको पाईन्छ ।

घ) आवधिक योजना तथा वार्षिक कार्यक्रमहरुमा नीतिको समावेशिता र तादम्यता

आवधिक योजना तथा वार्षिक कार्यक्रमहरुमा नीतिको समावेशिता र तादम्यता बारे विश्लेषण गर्दा सबैजसो राष्ट्रिय आवधिक योजनाहरुले देशलाई औषधी उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुने, स्वदेशी औषधी उद्योगलाई प्रोत्साहन गर्ने, औषधी बिक्री वितरणको प्रभावकारी अनुगमन गर्ने लगायतका कार्यक्रमहरु अंगीकार गरेको पाईन्छ । तर आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रमहरुमा पूर्णतया तादाम्यता देखिदैन । आठौ पञ्चबर्षिय योजना (२०४८ – २०५४) अबधिमा औषधी परीक्षण सम्बन्धि प्रयोगशाला स्थापना भएको पाईन्छ भने औषधी बिक्रीतालाई तालिम र औषधीहरुको नमुना परीक्षण कार्य भएको देखिन्छ । राष्ट्रिय औषधी नीति २०५१ लागु भएपछि बनेको नवौ पञ्चबर्षिय योजना (२०५४-२०५८)मा औषधीको आबश्यकता र प्रयोग सम्बन्धि तथ्यांक संकलन गर्ने, सर्बसाधारणमा गुणस्तरीय औषधीको पहुचको सुनिश्चतता र औषधि उपकरणको बितरण प्रक्रियामा गुणस्तर सुनिश्चत गर्न निरीक्षण तथा परीक्षण गर्ने लगायत नीति तथा कार्यक्रम उल्लेखित थिए । दशौ योजनाले पनि देशलाई औषधी उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाउने, गुणस्तरीय औषधीको देशैभरी उपलब्धता र औषधीको उचित प्रयोग बारे प्रचार प्रसार जस्ता रणनीतिहरु अख्तियार गरेको पाईन्छ ।

एघारौ त्रिबर्षिय योजनामा गुणस्तरीय औषधी उत्पादन गर्ने र सामुदायिक औषधी कार्यक्रमलाई बिस्तार गर्ने कार्यक्रमहरु राखिएको थियो । यसैगरी औषधीहरु जेनेरिक नामबाट खरीद गर्ने, औषधी भण्डारण गृह निर्माण गर्ने, बिश्व स्वास्थ्य संगठनको GMP प्रकृया अनुशार औषधी उत्पादनलाई बढावा लगायतका कार्यक्रमहरु राखिएका थिए । बाह्रौ त्रिबर्षिय योजनामा औषधी उद्योगहरुलाई कुशल उत्पादन प्रक्रिया अपनाई GMP प्रमाणपत्र लिन प्रोत्साहन गर्ने, आधुनिक तथा परम्परागत औषधीहरुको प्रभावकारी अध्ययन, अनुसंधान गर्ने, औषधीको गुणस्तर सुनिश्चत गर्ने, औषधी भण्डारण नभएका जिल्लाहरुमा भण्डारण भवन निर्माण गर्ने, नेपाल औषधी लिमिटेडको उत्पादन बृद्धि गर्ने, औषधी आपूर्तिलाई भरपर्दो बनाउने उल्लेख गरीएको थियो । तह्रौ योजनाको कार्यनीतिमा औषधीको गुणस्तर परीक्षण गर्न संस्थागत क्षमता बृद्धि गर्ने, गुणस्तरयुक्त औषधीहरुको उत्पादन, बिक्री बितरण, निकासी, पैठारी, संचय र सेबनलाई ब्यवस्थित गर्ने र जडिबुटी खेतीलाई प्रोत्साहन गरी यस्को प्रयोग, औषधि उत्पादन, र ब्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने भनी उल्लेख गरिएको छ । यसैगरी चालु चौधौ त्रिबर्षिय योजना (२०७३/७४- २०७५/७६)मा पनि गुणस्तरीय औषधी तथा स्वास्थ्य सामाग्रीको आन्तरिक उत्पादनलाई जोड दिने रणनीति र औषधी उत्पादनमा मुलुकलाई क्रमशः आत्मनिर्भर बनाउदै लगिने, कुशल उत्पादन प्रक्रिया अनुरूप गुणस्तरीय

औषधी उत्पादन एवं औषधीको आयात बिक्रि बितरणलाई प्रभावकारी बनाउन नियामक निकायको क्षमता बृद्धि गर्ने र आयुर्बेदिक औषधीको उत्पादन पनि बृद्धि गर्ने तथा यस सम्बन्धि अनुचित गतिविधि नियन्त्रण गर्ने कार्यनीति लिएको पाईन्छ । कार्यक्रमको रुपमा भने अस्पताल फार्मिसिको संचालन, औषधीको गुणस्तर आपूर्ति तथा भण्डारणमा नयाँ प्रविधिको प्रयोग, भण्डारणको स्तरोन्नति र बहुबर्षीय सम्झौताका आधारमा औषधी खरीद कार्यक्रमहरु राखिएका छन् ।

पुनश्च औषधी ब्यबस्था बिभागलाई गरेको बजेट बिनियोजनबाट औषधीको प्रभावकारी अनुगमन तथा ब्यबस्थापन गर्न सकिने अबस्था देखिदैन । पछिल्ला तिनबटा आ.व.को बजेट बिश्लेषण गर्दा पनि यो पक्ष छर्लंग हुन्छ ।

स्वास्थ्य मंत्रालय र औषधी ब्यबस्था बिभागको बजेटको तालिका

आ.ब.	स्वास्थ्य मंत्रालयको बजेट	औ.ब्य.बिभागको बजेट	जम्मा अनुपात प्रतिशत
२०७१/७२	३३७५०००००००	११६६०५०००	०.३४
२०७२/७३	३६७००००००००	१३७५५७०००	०.३७
२०७३/७४	४०६००००००००	१४६५५५०००	०.३६
२०७४/७५	४६७००००००००	१५३५०००००	०.३३

श्रोत: स्वास्थ्य मंत्रालय Website

पुनश्च: आ.ब. २०७४/७५को स्वास्थ्य मंत्रालयको बजेटमा स्थानीय तहमा सिधै गएको स्वास्थ्य सम्बन्धि बजेट रु १४ अरब ५० करोड समेत समावेश छ । माथिको तालिकाबाट औषधी ब्यबस्थापन सम्बन्धि मुख्य जिम्मेवारी पाएको औषधी ब्यबस्था बिभागले ४ वर्षको औसत स्वास्थ्य मंत्रालयको बार्षिक बजेटको करिव ०.३५ प्रतिशतमात्र प्राप्त गर्ने गरेको देखिन्छ । यसबाट औषधी ब्यबस्थापनमा स्वास्थ्य मंत्रालयको खर्च अति न्युन देखिन्छ र नेपाल सरकारको औषधी ब्यबस्थापनको प्रार्थमिकता माथी प्रश्नचिन्ह खडा भएको छ । साथै औषधी ब्यबस्था बिभागको सांगठनिक संरचना र हालको आबश्यकता अनुशार जनशक्ति अभावले बजेट खर्च गर्न सक्ने क्षमतामा पनि कमि देखिन्छ ।

औषधी सूचना प्रणालिले सहि सुचनाहरु बिभिन्न माध्यममा औषधीको सहि प्रयोग, प्रतिकूल असर (Adverse Effect), सहि औषधी(Pharmacology), खराब असर(Side effect), बिषादि(Toxicity), स्तरीयता(Standard) तथा दक्षता(Efficiency) बारे पर्याप्त प्रचार प्रसारको ब्यवस्था गर्न सकेको छैन । यसका सरोकारबालाहरुको संलग्नतामा कमि देखिएको छ र ब्यवहारिक पक्षलाई पनि त्यति ध्यान दिएको पाईदैन ।

यस बाहेक प्रति जैबिक औषधीहरुको प्रभावकारी प्रयोग र यिनीहरुको प्रयोग, खाद्य पदार्थ, पशुपंक्षी र कृषि उत्पादनमा कतिको भएको छ र सहि ब्यबस्थापन भए नभएको, प्रति जैबिक औषधीहरुको सहि प्रयोग भएको छ छैन आदि पक्षमा प्रयाप्त अनुगमन र अनुसंधान हुन सकेको छैन । प्रति जैबिक औषधीहरुका प्रेसकृप्सनमा सहि तरीकाले सहि ब्यक्ति (चिकित्सक, पशु चिकित्सक र अन्य स्वास्थ्यकर्मि) बाट हुने बर्गिकरण अनुशार काम गरेको छ छैन आदि बारे पनि अध्ययन गर्न जरुरी देखिन्छ ।

६) निति कार्यान्वयनसंग सम्बन्धित निकाय र अन्तर निकायगत सम्बन्ध

औषध ब्यबस्था बिभाग, आयुर्बेद बिभाग, स्वास्थ्य मंत्रालय, स्वास्थ्य सेवा बिभाग, गृह मंत्रालय, कानून मंत्रालय, जिल्ला प्रशासन तथा प्रहरी कार्यालय, शसस्त्र प्रहरी कार्यालय, उद्योग बिभाग, कृषि र पशुपंक्षी मंत्रालय, स्वास्थ्य अनुसंधान परिषद तथा निजी अस्पताल, स्वास्थ्यकर्मिहरु, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय औषधी उद्यमीहरु र औषधी ब्यवसायीहरु र बिश्व स्वास्थ्य संगठन बिचको सम्बन्ध र समन्वय गरी गुणस्तरीय औषधीको उपलब्धता र समुचित प्रयोग गरी जनस्वास्थ्यमा सकारात्मक असर पार्ने कार्यहरुमा थप समन्वय र सहकार्य हुन जरुरी छ ।

७) नीतिको निरन्तरता वा तत्काल परिमार्जनको आवश्यकता

गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको अधिकार सुनिश्चित गर्न राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०४८ अपर्याप्त रहेकोले राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७१ जारी गरिएको छ । “स्वास्थ्य जनताको आधारभूत अधिकार” भन्ने विश्वव्यापी मान्यतालाई नेपालको संविधान, २०७२ ले आत्मसात् गरी नेपाली नागरिकको स्वास्थ्य प्रति राज्यको दायित्वलाई स्थापित गरेको सन्दर्भमा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने क्रममा औषधी एक महत्वपूर्ण पक्ष रहेको र प्रजनन स्वास्थ्य र सहश्राब्दी लक्ष्य हुदै दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नका लागि प्रभावकारी राष्ट्रिय औषधी नीति अत्यावश्यक भै सकेको छ । औषधी क्षेत्रमा भएको विश्वव्यापी प्रगति र परिवर्तनलाई महशुस गरी यस क्षेत्रको आधुनिकीकरण तथा विस्तार गर्न अत्यावश्यक छ । उपयुक्त स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले लागू गरिएको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०४८ को परिपूरक नीतिको रूपमा राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ लागू गरिएको थियो । त्यस्मा छुट भएको प्रतिजैबिक औषधीहरु बिषय समावेश गरी पहिलो संशोधन २०५७ मा गरिएको थियो । उक्त नीति लागू भए पछि औषधी व्यवस्थापनका समग्र पक्ष र स्वास्थ्य सुचकांकमा सकारात्मक उपलब्धि हासिल भएता पनि आशातित सफलता भने हासिल हुन सकेन । अति आवश्यकीय औषधीको सूचीले नीतिलाई सम्बोधन गरेको पाईन्छ । उक्त नियन्त्रण समिति गठनमा प्रति जिवाणुको प्रतिरोध, सिफारीसकर्ताको किटान र प्रतिजैबिक औषधी प्रति जिवाणु को प्रतिरोध अध्ययन अनुसन्धान र समन्वय तथा राष्ट्रिय प्रतिजैबिक औषधीहरुको प्रयोगमा चिकित्सकीय सल्लाहकार समिति गठन गरेको आदि बारे थप अध्ययन गर्न जरुरी देखिन्छ । यसैगरी राष्ट्रिय स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्, र आयुर्बेद बिभाग आदि बहुपक्षीय संलग्नता देखाए पनि औषधी ब्यबस्थापन र नियमनमा यसको प्रयोग प्रयाप्त मात्रामा हुने गरेको देखिदैन ।

सामाजिक, आर्थिक र भौगोलिक स्थितिका कारण विभेद नगरी विभिन्न क्षेत्रका जनता र पशुपंक्षीका लागि उपयुक्त परिमाण र उचित मुल्यमा अत्यावश्यक र अन्य परम्परागत लगायतका औषधी एवं स्वास्थ्य प्रविधि सामग्री उपलब्ध गराई स्वास्थ्य संरक्षण, सम्वद्र्धन र उपचार गर्न, मानिस तथा पशुपंक्षीका लागि आवश्यक औषधीको उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुन तथा औषधीसँग सम्वन्धित विभिन्न पक्षहरु उत्पादन, निकासी, पैठारी, संचय, परिवहन, आपूर्ति, विक्री वितरण, गुणस्तर मुल्याङ्कन, नियमन, औषधीको समुचित प्रयोग र सुचना प्रवाह व्यवस्थित गर्नु पर्ने अबस्था छ । साथै हाल राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, ०७१ लागू भैसकेको अवस्था, औषधी क्षेत्रमा देखिएको विकास, सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा आएको क्रान्ति, नेपालको बहुपक्षीय, क्षेत्रीय, द्विपक्षिय सन्धि, संगठनमा प्रवेश जस्ता विषयहरुवाट उत्पन्न अवसरहरुको समुचित प्रयोग गर्नु, नेपालमा प्रचुर मात्रामा उपलब्ध जडिवुटीको अनुसन्धान र उचित दोहनवाट उत्पादकत्व वढाई विश्व वजारसँग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यकता देखिएको छ । यसैगरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य प्रविधि सामग्री र औषधीमा सर्वसाधारणको पहुँच सुनिश्चित गर्न, नेपाली औषधी उत्पादनलाई निर्यातमुखी बनाउन, औषधी क्षेत्रलाई समयानुकुल आधुनिकीकरण गर्न, वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्न, आवश्यक दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न, औषधीको समुचित प्रयोग प्रवद्र्धन गर्न तथा समग्र स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा औषधीको आयामिक उपस्थिति सुनिश्चित गर्न विद्यमान औषधी नीतिमा समयानुकुल सुधार गरी कार्यान्वय गर्नु पर्ने आवश्यकता छ ।

८) नीति कार्यान्वयनको प्रभावकारिता सम्बन्धि विश्लेषण

औषधीका विविध पक्षमा उचित नियमन, व्यवस्थापन तथा प्रवर्धनका लागि विगतमा अनेकौं सकारात्मक सुधार गरिए पनि अपेक्षित उपलब्धीहरु हासिल हुन नसकेको अवस्था छ । स्वदेशमा स्थापना भएका आधुनिक (मानव तथा पशुपन्छी), आयुर्वेदिक, परम्परागत तथा वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीका १२६ उद्योगवाट उत्पादन भएका औषधीले मात्र देशको आवश्यकता पुरा हुन नसकेको साथै ४८३ आधुनिक (मानव) अत्यावश्यक औषधी मध्ये आधा भन्दा कम २१५ औषधीहरु मात्र उत्पादन भएबाट अत्यावश्यक औषधीको पर्याप्त उपलब्धता सुनिश्चित गर्न सकिएको छैन । उत्पादन अभिवृद्धिका लागि पर्याप्त सम्भावना हुदाँ हुदै पनि औषधीका लागि चाहिने कच्चा पदार्थ, सहायक कच्चा पदार्थ र आवश्यक पर्ने अन्य वस्तुको स्वदेशमै निमार्ण गरी पूर्ति गर्न नसक्नु, उपलब्ध साधन स्रोतको पहिचान गरी प्रयोग गर्न नसक्नु समस्याका रूपमा रहेका छन् । विपन्न, पिछडिएको क्षेत्र र वर्गमा आवश्यक औषधीको सरल पहुँच पुर्याउन सकिएको छैन । नयाँ रोग, ध्यान नपुगेका रोगका लागि नयाँ औषधी उत्पादन गर्नु, आपत्कालिन औषधी उत्पादनमा ध्यान पु-याउनु जरुरी छ । पैठारीलाई न्युनीकरण गर्दै लानु, औषधीको उत्पादन बढाई बजारमा

गुणस्तरीय औषधी उपलब्ध गराउनु, औषधी विक्री वितरण, सञ्चय र प्रवर्द्धनको प्रभावकारी नियमन गर्नु, प्रभावकारी नियमनका लागि औषधी व्यवस्था विभागलाई उपयुक्त जनशक्ति र भौतिक तथा बिद्युतीय पूर्वाधार सुदृढ बनाउन आवश्यक भएको छ । नेपाल विश्व व्यापार संगठनको सदस्य भैसकेको र विश्व वजारसँग यसको आवद्धता विस्तार भएवाट औषधी क्षेत्रलाई विश्वव्यापी प्रतिस्पर्धामा लैजान गुणस्तरीय औषधीको उत्पादन वढाउनु नितान्त आवश्यक छ । विश्व व्यापार संगठन अन्तरगत अल्प विकसित देशलाई उपलब्ध सहूलियतको उपभोग गर्दै अत्यावश्यक औषधीहरू देश भित्र उत्पादन हुने अबस्था सृजना हुन सकेको देखिदैन । साथै नीति कार्यान्वयनको योजनाको प्रत्येक बर्ष बनाउने रणनीति लिए पनि उक्त योजना निर्माणको अभावका कारण प्रभावकारिता, समन्वय र स्वामित्वमा सुक्ष्म बिश्लेषण गर्न सकिएन । अन्य पक्षको बिश्लेषण गर्दा साधन श्रोतको अभावका कारण नीतिको प्रयाप्त कार्यान्वयन भएको देखिदैन ।

८) नीति कार्यान्वयनबाट प्राप्त मुख्य उपलब्धिहरू

राष्ट्रिय औषधी नीति, २०५१ (१९९५) का उपलब्धिहरूमा अति आवश्यकीय औषधीको सूचि १९९७, र २००२ र २०११ मा संसोधन गरी प्रा.स्वा.केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी र तत्कालीन उपस्वास्थ्य चौकी स्तरको अत्यावश्यकीय औषधीको सूचि पनि तयार गरिएको छ । मानव संशाधन बिकासमा सरकारी तथा निजीशैक्षिक संस्थाबाट स्नातक र प्रमाण पत्र तहको शिक्षाको सुरुवात भएको पाईएको छ । यसैगरी औजार, उपकरण, कच्चा पदार्थ तथा अन्य सामग्री आयातलाई ब्यवस्थित गर्ने प्रयास भएको देखिन्छ । सरकारी तथा निजी क्षेत्रमा गुणस्तरीय प्रयोगशालाहरूको केहि मात्रामा सुरुवात भएको पाईन्छ । साथै सरकारी र ग्रैह सरकारी तथा निजी संस्थाहरू बीच औषधी उत्पादन, आयात, निर्यात, ढुवानी, भण्डारण, बिक्रि बितरण, गुणस्तर जाच, कानुनि नियन्त्रण, समुचित प्रयोग, र सुचना प्रवाह आदिमा समन्वय गर्न खोजिएको भएता पनि साधन श्रोत अभावले पुर्ण मात्रामा कार्यान्वयन भएको देखिदैन ।

नेपाल फार्मेसी परिषद् ऐन, २०५७ जारी गरी नेपाल फार्मेसी परिषद् गठन भई फार्मेसी व्यवसायलाई व्यवस्थित तथा वैज्ञानिक ढंगले सञ्चालन गर्न फार्मेसी जनशक्तिको दर्ता गर्ने कार्य गरिएको छ । साथै फार्मेसी शिक्षामा स्तरीयता कायम गर्ने व्यवस्था जस्ता प्रयासहरू गरिएका छन् । प्रमाणपत्र र स्नातक तहका क्रमश २९ र १९ शिक्षण संस्थाहरू स्थापना भएका छन् । यी शैक्षिक संस्थाबाट उत्पादन भएका करिव स्नातक र प्रमाणपत्र तहका क्रमश २००० र ४५०० जनशक्ति देश विदेशमा कार्यरत भएका छन् । स्वदेशमा स्थापना भएका आधुनिक (मानव तथा पशुपन्छी), आयुर्वेदिक, परम्परागत तथा वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीका १२६ उद्योग स्थापना भएका छन । त्यस्तै अत्यावश्यक औषधी ४९३ मध्ये आधुनिक २१५ प्रकारका औषधीहरू देश भित्रै उत्पादन भएका छन । तरपनि सरकारी स्तरमा आवश्यकतानुसारको दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता हुन सकेको छैन ।

१०) नीति कार्यान्वयनमा देखिएका मुख्य समस्या तथा चुनौति

प्रमुख समस्या:

- ❖ औषधी, उपकरण, साधन लगायतका स्वास्थ्य प्रविधि सामग्रीको मापदण्ड अनुसारको गुणस्तरयुक्त आपूर्ति हुन सकेको छैन ।
- ❖ गुणस्तरीय औषधी तथा स्वस्थ्य प्रविधि सामग्रीमा जनताको पहुँच, औषधीको समुचित प्रयोग र फार्मेसी सेवालालाई प्रभावकारी र जनमुखी बनाउन सकिएको छैन ।
- ❖ औषधी र स्वास्थ्य प्रविधि सामग्रीको राष्ट्रिय उत्पादन, नयाँ प्रविधिको हस्तान्तरण, उपेक्षित रोग उपचारका औषधी अनुसन्धान र निर्यात प्रभावकारी हुन सकेको छैन ।
- ❖ स्वास्थ्य क्षेत्रमा प्रयोग हुदै आएका विविध औषधीजन्य सामग्री, उपकरण एवं चिकित्सा कार्यमा आवश्यक साधन(Devices)को नियमनको अभाव

चुनौतिहरू :

- ❖ औषधि क्षेत्रको लागि आवश्यक उर्जाको न्यून उपलब्धता, दक्ष जनशक्तिको अभाव, नयाँ प्रविधि ग्रहण गर्ने क्षमतामा कमी, प्रयाप्त साधन स्रोतको अभाव ।
- ❖ बिना दर्ता सञ्चालित फार्मेसीलाई नियन्त्रण गरी कानुनी दायरामा ल्याउने कार्य ।
- ❖ औषधी र स्वास्थ्य प्रविधि सामग्रीको उत्पादनमा देशलाई आत्मनिर्भर बनाउने ।
- ❖ स्वास्थ्य संस्थामा वर्षभरि पर्याप्त मात्रामा गुणस्तरयुक्त औषधीको उपलब्धता गराउने ।
- ❖ उपयुक्त र गुणस्तरीय फार्मेसी शिक्षा ।
- ❖ औषधी र स्वास्थ्य प्रविधि सामग्रीको देशव्यापी नियमन र आपूर्ति व्यवस्थालाई व्यवस्थित गर्न नसकिनु ।
- ❖ सरकारी स्तरमा औषधी र स्वास्थ्य प्रविधि सामग्री खरिद र वितरण प्रकृया प्रभावकारी नहुनु
- ❖ औषधीको समुचित प्रयोग नहुनु,
- ❖ चिकित्सकीय प्रेस्क्रिप्सन विना औषधी बिक्री वितरण हुने गरेको,
- ❖ औषधी प्रति रोगाणुले विकास गरेको प्रतिरोध,
- ❖ अस्पताल र स्वास्थ्य संस्थामा उपयुक्त फर्मास्युटिकल सेवाको भरखर सुरुवात भएको,
- ❖ औषधी ऐन, नियम, नीति, रणनीति र कार्ययोजनाको समुचित र एकीकृत रूपमा सुदृढ ढङ्गले कार्यान्वयन गराउनु पर्ने अवस्था
- ❖ अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता, सन्धि, सम्झौताको पक्ष राष्ट्रका रूपमा नेपालको सहभागितालाई निरन्तरता तर सफल कार्यान्वयनमा अभाव
- ❖ सम्बन्धित सरोकारबालाहरु बीच समन्वयको अभाव,
- ❖ प्रयाप्त अध्ययन अनुसंधानको अभाव
- ❖ औषधी तथा स्वास्थ्य उपकरणले जनस्वास्थ्यमा पारेको नकारात्मक प्रभाव बारे अध्ययन र विश्लेषण नगरेको ।
- ❖ औषधी तथा चिकित्सकीय सामग्रीहरुका लागी सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली बिशेष प्रकृतिको हुनु पर्नेमा अन्य सामग्री जस्तै भएकाले गुणस्तरीय औषधि तथा चिकित्सकीय सामग्रीहरुका लागी खरिदमा समस्या ।

उल्लेखित चुनौतिहरुका साथै औषधी क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्ने वातावरण बनाउनु, औषधी उद्योगमा अनुसन्धान र विकास कार्यलाई प्रोत्साहन गर्नु, प्राविधिक कारणले सम्भव भएका औषधी उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुने अवस्थाको सृजना गर्नु, बजारमा गुणस्तरिय औषधीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न, फार्मेसी शिक्षामा ब्यापक सुधार ल्याउने जस्ता पक्ष पनि प्रमुख चुनौतिका रूपमा रहेका छन् ।

११) नीति परीक्षणकालागी अपनाउनुपर्ने उत्तम अभ्यास सम्बन्धि सुभाव

नीति परिक्षणका लागि अपनाउनु पर्ने उत्तम अभ्यासका सन्दर्भमा प्रशस्त अध्ययन गर्न सकिएन । तथापी यस परीक्षणमा प्रयोग गरीएका शिर्षकहरु(Outline)का अतिरिक्त नीति कार्यान्वयनका शन्दर्भमा नेतृत्व र शासन(Governance)को भुमिका संक्षिप्त मूल्यांकन, सरोकारबालाको पहिचान, र जिम्मेबारी, नीति कार्यान्वयन र विनियोजित बजेटको तुलनात्मक रुपले अध्ययन, तथा नीति कार्यान्वयन राम्ररी भएको भए त्यसका कारणहरु समेत समावेश गरी नीति परीक्षण गर्दा उपयुक्त हुने सुभाव प्रस्तुत गरीन्छ ।

निशर्कष :

नेपालले स्वास्थ्य क्षेत्रमा धेरै प्रगति हासिल गरेतापनि धेरैजसो नीतिहरुको पूर्ण र पर्याप्त कार्यान्वयन भएको पाईदैन । घोषित नीतिहरु पनि कार्ययोजना रहित र प्राय दातृ निकायबाट निर्देशित भएर बिकास भएको जनगुनासो छ । त्यसैले स्वास्थ्य सेवामा विपन्न, पिछडिएको क्षेत्र र वर्गहरु आवश्यक औषधिको सरल पहुँचबाट हालसम्म पनि बन्चित भएका छन । साथै नयाँ रोगर ध्यान नपुगेका रोगका लागि नयाँ औषधी उत्पादन गर्नु, आपत्कालीन औषधी उत्पादनलाई बढाउनु तथा प्रतिजैबिक औषधीहरुमा किटाणु जिबाणुहरुको प्रतिरक्षा बढदै जानु आदिलाई तत्काल सम्बोधन गर्नु जरुरी छ । यसैगरी औषधीको पैठारीलाई न्युनिकरण गर्दै औषधीको उत्पादन बढाई बजारमा गुणस्तरीय औषधी उपलब्ध गराउनु, औषधी विक्री वितरण, सञ्चय र प्रवद्र्धनको प्रभावकारी नियमन गर्नु, प्रभावकारी नियमनका लागि औषधी व्यवस्था विभागलाई उपयुक्त जनशक्ति र भौतिक पूर्वाधार एवं विद्युतिय प्रणालिद्वारा सुदृढ हुन सकिरहेको देखिदैन । यसैगरी विश्व व्यापार संगठनको सदस्य भै सकेको र विश्व वजारसँग यसको आवद्धता भएवाट औषधी क्षेत्रलाई विश्वव्यापी प्रतिस्पर्धामा लैजान गुणस्तरीय औषधीको उत्पादन वढाउनु नितान्त आवश्यक छ । विश्व ब्यापार संगठन अन्तरगत अल्प विकसित देशलाई उपलब्ध सहुलियतको उपभोग गर्दै प्राकृतिक सम्पत्तिको रुपमा रहेका जडिबुडिहरु देश भित्र प्रशोधन र उत्पादन हुने ब्यबस्था सृजना नगरेको टडकारो समस्याका रुपमा रहेको छ । उपलब्ध साधन स्रोतको अधिकतम प्रयोग गरी सेवाग्राही र सरोकारवालाहरु बीच रणनीतिक सहकार्य जनसुरक्षित औषधी तथा स्वास्थ्य प्रविधि सामग्रीको सर्वसुलभ रुपमा उपलब्ध गराउने कार्य भएको पाईदैन ।

त्यसैले सामाजिक, आर्थिक र भौगोलिक स्थितिका कारण हाल पनि विभेद रहेको र विभिन्न क्षेत्रका मानिसहरु र पशुपंक्षीका लागि उपयुक्त परिमाण र उचित मुल्यमा अत्यावश्यक औषधी एवं स्वास्थ्य प्रविधि सामग्री सहज उपलब्ध नभई स्वास्थ्य संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपचार गर्न, आवश्यक औषधीको अभाव पटकपटक दोहोरी रहेको छ । उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुन तथा औषधीसँग सम्बन्धित विभिन्न पक्षहरु उत्पादन, निकासी, पैठारी, संचय, परिवहन, आपूर्ति, विक्री वितरण, गुणस्तर मुल्यांकन, नियमन, औषधीको समुचित प्रयोग र सुचना प्रवाह व्यवस्थित गर्ने तथा गुणस्तरिय औषधीको उत्पादनमा बृद्धि, र उपलब्धताको सुनिश्चतता कायम गर्न सर्बपक्षिय सरोकारवालाहरुको समन्वय र सहकार्यमा हालको स्वास्थ्य नीति, २०७२ लाई सम्बोधन गर्न, संघियता र संबिधानमा रहेको मौलिक हकलाई समेत लक्षित गरी राष्ट्रिय औषधी नीति परिमार्जन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।